

**BİR ÂDEMİYET ANLATISI OLARAK
VESİLETÜ'N-NECÂT****VASILAT AL-NACAT AS A HUMANITY NARRATIVE****Murat AK *** Öz

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
muratak@erbakan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3434-5985
Konya/TÜRKİYE

Osmanlı dönemi Türk edebiyatında Hz. Peygamber'i konu edinen birçok dînî-
edebî tür ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in doğumunun, mi'râcının ve
ahlâkî özelliklerinin anlatıldığı mevlid türü bu dînî-edebî türler içinde birçok
müstakil örneği bulunması açısından oldukça önemlidir. Bu türün Türk
edebiyatında en meşhur örneği ise Süleyman Çelebi tarafından XV. yüzyılın
hemen başında telif edilen Vesîletü'n-Necât isimli mesnevîdir. Vesîletü'n-
Necât, sosyal ve siyasal işlevi açısından ehl-i sünnetin tasavvufi yorumuyla
Osmanlı topraklarında itikâdî ve siyâsî birlikteliği sağlamaya çalışan bir
metindir. Bu hususiyetiyle Vesîletü'n-Necât Osmanlı topraklarında yaşayan
insanlar için istikamet tayin eden öncü ve kurucu metin şeklinde tavsif
edilmiştir. Bununla birlikte muhtevâsî itibariyle tasavvufi düşünce zemininde
telif edilen eser, Hz. Peygamber şahsında kaleme alınmış bir âdemiyyet anlatısı
olarak karşımıza çıkar. Vesîletü'n-Necât'ın zeminini oluşturan tasavvufi
düşünce sisteminde Hz. Peygamber, yegâne insân-ı kâmil olarak tasavvur
edilir. Hz. Peygamber, insan nev'inin en mükemmel varoluşunu temsil eden
Hz. İnsan'dır ve maddî ve maneî şahsıyla bütün bir âdemiyyeti temsil
etmektedir. Bu yönüyle Vesîletü'n-Necât'ı âdemiyyetin Hz. Peygamber
şahsında anlatıldığı bir meta-anlatı olarak ele almak mümkündür. Vesîletü'n-
Necât'ı bugün Anadolu toplumu içinde hâlâ popüler kılan önemli sebeplerden
birisini, sahip olduğu dilsel ve sanatsal özellikler kadar eserin Hz. Peygamber'in
şahsında evrensel bir âdemiyyet anlatısı hüviyetine sahip olması, yaratılışa ve
varoluşa ilişkin sorulara verdiği cevaplarla âdemiyyeti anlamlandırmasıdır.

Anahtar Kelimeler

Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât,
Hz. Peygamber, âdemiyyet, insan-ı
kâmil, meta-anlatı

Keywords

Süleyman Çelebi, Vasilat al-Nacat,
Prophet Muhammad, humanity,
perfect human being, meta-narrative

Abstract

In the Ottoman period of Turkish literature, many religious-literary types
about the Prophet Muhammad have emerged. The mawlid type, in which the
birth, ascension (mirac) and moral characteristics of Prophet Muhammad are
described, is very important in terms of having many independent examples
among these religious-literary types. The most famous example of this type in
Turkish literature is Vasilat al-Nacat, a mathnawi which was written by
Süleyman Çelebi at the beginning of the 15th century. Vasilat al-Nacat is a
text that tries to provide theological and political unity in the Ottoman lands
with the mystical interpretation of the Ahl as-sunnah in terms of its social and
political function. It has been described as a pioneer and founding text, which
was copyrighted for the purpose of determining the direction for the people
living in the Ottoman lands. However, Vasilat al-Nacat, which is completely

Başvuru/Submitted: 05/01/2022**Kabul/Accepted:** 26/03/2022

written based on mystical thought in terms of its content, appears as a narration of humanity written in the person of Prophet Muhammad. In the mystical thought system that forms the basis of *Vasilat al-Nacat*, Prophet Muhammad conceived as the only perfect human being. Prophet Muhammad represents the most perfect existence of the human species. He represents a whole humanity with his material and spiritual personality. It is possible to consider *Vasilat al-Nacat*, which has been written with this imagination, as a meta-narrative in which humanity is told in the person of the Prophet Muhammad. Because one of the important reasons that makes *Vasilat al-Nacat* still popular in Anatolian society today is not only the linguistic and artistic features it has, but the fact that the work has the identity of a universal human narrative in the person of the Prophet Muhammad. *Vasilat al-Nacat* is giving meaning to human existence with the answers it gives to questions about creation and existence.

GİRİŞ

Türk İslam edebiyatında manevî sâiklerle telif edilmiş eserleri, türlere göre yoğunluğu düşünülerek, Cenab-ı Hak'ı konu edinen, Hz. Peygamber'i konu edinen, diğer peygamberleri konu edinen, konusu Kur'an-ı Kerim ve diğer dinî hususlar olan türler şeklinde bir tasnife tabi tutmak mümkündür. Farklı birçok dinî türde kaleme alınmış eserlerden oluşan bu geniş muhtevanın merkezî ögesi ise Hz. Peygamber olmuştur. Hz. Peygamber, maddî ve manevî varlığıyla İslam etkisi altında gelişen klasik dönem Türk edebiyatının merkezinde yer alır. Hatta klasik edebiyat içinde telif edilen bütün edebî ürünlerin genel karakteri göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı coğrafyasında Türk İslam edebiyatı adı altında Hz. Peygamber ağırlıklı bir edebiyatın ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Uzun, 2005, s. 457). Bu durum, Hz. Peygamber'in Cenab-ı Hak'la birlikte imanın merkezî ögesi olması ve yine buna bağlı olarak inananların Hz. Peygamber'e aşırı sevgi ve muhabbet beslemesiyle ortaya çıkmıştır.

Edebiyatımızda Hz. Peygamber'i konu edinen manzum ve mensur edebî türler başta na't-ı nebî olmak üzere; siyer-i nebî, mevlid-i nebî, mu'cizât-ı nebî, esmâ-i nebî, evsâf-ı nebî, şemâil, hilye, mi'râciye, regâibiye, gazavatnâme, hicretnâme, şefaâtnâme, fazîletnâme, kırk hadis, yüz hadis, bin hadis, bi'setnâme, delâilü'n-nübüvve, neseb-i şerîf, vasiyet-i nebî, vefât-ı nebî ve mukaddes emanetlere ilişkin ortaya çıkan eserler şeklinde sıralanabilir.

Varlık âleminde böylesi bir edebî çeşitlilikte ve kemiyette hakkında eser verilmiş başka bir isim yoktur. Bu çeşitliliğe ve kemiyete imkân sağlayan en temel husus Hz. Peygamber'in hayatına ilişkin detaylı bilgiye sahip olmamızdır. Müslüman Türkler, Hz. Peygamber'e ilişkin doğrudan ya da dolaylı bir şekilde kendilerine ulaşan bütün bir malzemeyi manzum ve mensur olarak telif etmişler, Hz. Peygamber'in isim ve sıfatlarını, güzel ahlâkını, doğumunu, mi'râcını, fizikî vasıflarını, ruhî ve ahlâkî hususiyetlerini, aile yaşantısını, savaşlarını, hicretini, sahâbeyle olan ilişkisini, mucizelerini, özetle O'na dair her hususu edebî eserlerin konusu haline getirmişlerdir. Osmanlı coğrafyasında son döneme kadar siyerin, tarih ilminin bir dalı olmaktan ziyade edebiyatın bir alt kolu olarak yer alması ve gelişmesi de bu durumu pekiştiren önemli bir etken olmuştur (Uzun, 2009, s.324).

Hız. Peygamber'i konu edinen edebî türler içinde en bilinenlerden ve yaygın olanlardan biri mevlid türü olmuştur. Mevlid, Hz. Peygamber'in doğumunun, mi'râcının ve ahlâkî özelliklerinin anlatıldığı zengin dinî türlerden biridir. Telif edilen mevlid metinlerinin hemen hepsinin ehl-i sünnet inancı doğrultusunda kaleme alındığını söylemek mümkündür (Aksoy, 2007, s. 325). Mevlid türünün Türk edebiyatı içinde kaleme alınmış en meşhur ve en etkili örneği ise şüphesiz Süleyman Çelebi'nin (ö.1422) 1409 yılında telif ettiği asıl adı *Vesîletü'n-Necât* olan mevlididir. Türkçede *Mevlid*, özel olarak Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* isimli eseri için kullanılmıştır ve halen kullanılmaktadır. *Vesîletü'n-Necât* kusursuz bir vezin kullanımıyla, söz ve mana sanatlarıyla ve sade dilindeki anlatım başarısıyla öne çıkan bir eser olmuştur. Sehl-i mümteninin en güzel örneklerinden biri olarak kabul edilen *Vesîletü'n-Necât*, yazıldığı andan itibaren Osmanlı coğrafyasının hemen her yerinde okunmuş,

bestelenmiş, çeşitli dillere çevrilmiş (Okiç, 1975, s. 17-78) ve kendisine nazireler yazılmış bir eserdir.

Eserin Müslüman Türk toplumu içinde hayli itibar kazandığını söylemek mümkündür. *Vesîletü'n-Necât*'ın yazıldığı günden itibaren kazandığı itibar sonra gelen şairleri de etkilemiş Türk edebiyatında mevlid türünün inşasına ve müstakil örneklerinin artmasına da imkân sağlamıştır. Dikkatli bir okumayla *Vesîletü'n-Necât*'ın manzum ve muhtasar bir siyer metni olduğu da görülmektedir. Birçok farklı hususiyete sahip eseri önemli kılan hususiyetlerden bir diğeri ise şairin eserinde Türkçe söyleyiş biçimini tercih etmesi, Arapça ve Farsça kelimeler kullanılsa da eserde sade Türkçe söyleyişin öne çıkmasıdır. Bu da eserdeki Türk ruhunu ve eserin millî vasfını öne çıkarmaktadır (Kemikli, 2004, s.269).

Şüphesiz her metnin ortaya çıkmasına sebep olan ve metni şekillendiren dinî, sosyal ve siyasal sâikler vardır. Eseri telif eden müellifin itikâdî, siyasî, felsefî ve tasavvufî düşünceleri de bu şartlardan etkilenecek şekilde şekillenmektedir. Süleyman Çelebi'nin eseri *Vesîletü'n-Necât* da XV. yüzyılın başında Anadolu'da siyasî ve ictimâî dağınıklığın hüküm sürdüğü, bu dağınıklığın itikâdî alana da sirayet ettiği bir dönemde derlenme ve toparlanma ihtiyacından neşet etmiş *öncü* ve *kurucu* bir metin olarak karşımıza çıkar (Kemikli, 2016, s. 15-25). *Vesîletü'n-Necât*, öncü ve kurucu bir metin olarak Anadolu topraklarında millet inşasında önemli bir işlevi yerine getirmiş başat metinlerden biridir. Bununla birlikte *Vesîletü'n-Necât* içerdiği muhteva açısından, insan-ı kâmil şahsında telif edilen bir âdemiyet anlatısı hüviyetindedir. Öncü ve kurucu olma özelliği *Vesîletü'n-Necât* için nasıl sosyal ve siyâsal bir işlev ise muhtevası da nesilden nesile insanlar için taşımaya ve ulaştırmaya çalıştığı mesaj (anlam) olması açısından önemlidir. Bu mütevazı çalışmanın iddiası da, *Mevlid* metninin, metni oluşturan dinî sâikler, sosyal ve siyasal şartlarla birlikte muhteva açısından Hz. Peygamber'in maddî ve manevî şahsında telif edilmiş bir âdemiyet anlatısı olarak okunması gerektiğidir. Çalışmada bu iddia temellendirilmeye çalışılacak, *Mevlid* metninin bugün hâlâ neden çok fazla itibar gören bir metin olduğu üzerinde durulacaktır.

1. *Vesîletü'n-Necât*'ı Hz. İnsan Anlatısı Olarak Okumak

Hız. Peygamber'i konu edinen edebî türler içinde en bilineni ve meşhur olanı, telif edildiği günden bugüne kadar Osmanlı coğrafyasında hemen her vesile ile okutulagelen *Vesîletü'n-Necât*, günümüzde Anadolu topraklarında mübarek gün ve geceler başta olmak üzere, doğumda, ölümda, düğünde, sünnette, askere gönderme merasiminde vb. birçok insanî faaliyette besteli ve kendine has bir şekilde (Özcan, 2004, s. 484-485; Yıldırım, 2017, s. 167-173) irticalen okutulmaktadır. Bu irticâlî okumalar sadece Anadolu coğrafyasıyla da sınırlı kalmamıştır (Pekolcay, 2004, s. 486).¹

¹ Çeşitli dillere çevrilmiş ve nazireleri yazılmış olan eser, sadece Anadolu coğrafyasında değil başta Balkanlar olmak üzere çeşitli İslâm ülkelerinde bir ibadet anlayışı içinde okutulmaktadır. Tarihsel süreç içinde İslâm coğrafyalarında Hz. Peygamber'in doğumu vesilesiyle yapılan kutlamalar da bu okumalar için ayrıca bir motivasyon kaynağı olmuştur. Hz. Peygamber'in doğumu vesilesiyle yapılan mevlid kutlamalarının tarihini ve sosyolojisini içeren bir çalışma için bk. Marion Holmes Katz, *Mevlid*:

Bu noktada akla şu soru gelmektedir. Hz. Peygamber'in doğumunun zikredilen diğer doğum, ölüm, düğün, sünnet, askere gönderme vb. insanî faaliyetlerle olan ilişkisi nedir? Anadolu insanı *Mevlid* metnini neden sadece Hz. Peygamber'in doğumu olduğuna inanılan güne münhasır kılmamış, bir çocuğun dünyaya gelmesini, bir çocuğun sünnetini, bir gencin askere gönderilmesini ya da dünya evine girmesini, bir kimsenin vefatını mevlid okutmanın vesilesi kılmıştır?

İlgili soruyu “*Şu sebeptedir.*” şeklinde kesin bir hükümlerle cevaplandırmak doğru olmasa gerektir. Zira sosyal vakalar çoğu zaman birbirini tetikleyen birçok karmaşık sebebin bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte zikrettiğimiz her bir insanî eylemin Hz. Peygamber'le irtibatlandırılmasına ilişkin şöyle bir yorum yapmamız da mümkündür. Bir insanın doğumu, ölümü, düğünü, askere gönderilmesi hep “doğumla” irtibatlandırılabilir hususlardır. Bir insanın doğumu da ölümü de bir yönüyle başka bir âleme doğmak anlamına gelir. Bir çocuğun sünneti, bir gencin askere gönderilmesi ya da düğün dernekle dünya evine girmesi bir yönüyle erliğe doğumdur. Anadolu insanı bütün bu insanî eylemleri Hz. Peygamber'in doğumunu zikretmenin bir vesilesi kılmıştır. Zira Hz. Peygamber, Anadolu insanı için âdemiyyet içinde biricik ve yegâne olduğuna iman edilen Hz. *İnsan / İnsan-ı kâmil*dir.

İlgili husus, belki daha derin bir sezikle şu şekilde de yorumlanabilir. Anadolu insanı doğum, ölüm, düğün, sünnet, askere gönderme vb. insanî eylemleri Hz. Peygamber'i zikre almanın vesilesi kılarak âdemiyyete dâhil olma çabasına girer. Zirâ ehl-i sünnetin tasavvufî yorumuyla Anadolu topraklarında yaşayan insanlar için Hz. Peygamber, maddî ve manevî varlığıyla eşref-i mahlukât olan insanın nihâî kemâlini temsil eden Hz. *İnsan / İnsan-ı kâmil*dir. İnsanın kemâlini temsil eden Hz. Peygamber'i zikre almak, âdemiyyete onunla dâhil olmak, bütün bir âdemiyyeti onunla anlamlandırmaktır.

Anlatılan durumu sadece *Mevlid* geleneğiyle değil Anadolu'daki kültürel hayata ilişkin farklı pratiklerle ve yaşamsal tecrübelerle izah etmek de mümkündür. Anadolu coğrafyasında Hz. Peygamber'in isminin zikredildiği birçok ninniyle karşılaşırız. Annelerin çocuklarını uyuturken söylediği meşhur ninnilerden biri şu şekilde başlar:

Hak Teâlâ emr eyledi

Ak inciden aktır dişi,

Hûriler onun yoldaşı

Seyyid-i sâdâtın başı

Ninni Muhammed'im ninni

Ninni can Ahmed'im ninni (Çelebioğlu, 1982, s. 45).

İslam Dünyasında İbadetler ve Dindarlık (Firdevs Bulut, Çev.) Açılım Kitap, İstanbul 2014. Çalışma dışardan bir bakış açısıyla İslâm dünyasında farklı mevlid ritüellerini ortaya koymaya çalışması açısından önemlidir. Bununla birlikte mevlid literatürü ve geleneğinin İslâm coğrafyasında en fazla neşvünemâ bulan örneği olan Osmanlılarda mevlid geleneğinin ve Türkçe mevlid literatürünün çalışmanın kapsamı dışında bırakılmış olması çok büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkar.

Nakaratında *Ninni Muhammed'im ninni / Ninni Can Ahmed'im ninni* mısralarına benzer mısraların yer aldığı benzer bir diğer ninni ise yine şu şekilde başlamaktadır:

Hak Teâlânın Habîbi

Dertlilerin tabîbi

İki cihânın habîbi

Ninni Muhammed'im ninni

Uyu Can Ahmed'im ninni (Çelebioğlu, 1982, s. 45).

Bu ninniler arasında aşağıda aktardığımız mısralar da anlatmak istediğimiz hususları ifade etmesi açısından dikkat çekicidir:

Muhammed'dir özüm sözüm

Kan ağlıyor iki gözüm

Secdeden kalkmıyor yüzüm

Ninni Muhammed'im ninni

Ninni Can Ahmed'im ninni (Çelebioğlu, 1982, s. 46).

Şüphesiz ninnilerle uyutulmaya çalışılan çocukların hepsinin ismi Muhammet ya da Ahmet değildir. Hatta annelerin uyutmak için ninni söyledikleri çocukların hepsi erkek de değildir. Öyleyse Anadolu insanı erkek ya da kız, ismi birbirinden farklı olan çocuklarını neden *Muhammed'im* ve *Can Ahmed'im* diyerek Hz. Peygamber'in zikriyle uyutur? Ninnilerde zikredilen *Can Ahmed* Anadolu irfanı içinde neyi ifade etmektedir? *Özü sözü Muhammed olmak* ne demektir?

Anadolu insanının bu insanî eyleminin de daha önce zikrettiğimiz gibi derin bir tasavvurla bütün insanî varoluşu Hz. Peygamber'le anlamlandırma çabasının sonucu olarak tezahür etmiş olduğunu söylemek mümkündür. Hz. Peygamber maddî ve manevî şahsiyle Hz. *İnsân / İnsân-ı kâmil* olarak kendisine duyulan aşırı muhabbetle Anadolu insanı için bütün bir âdemiyeti anlamlandırmanın yegâne vesilesi olmuştur. Ninnilerde zikredilen *Muhammed* ve *Can Ahmed* nihâî anlamda Hz. Peygamber'in şahsında bütün bir âdemiyeti temsil eder. Anadolu insanı mutlak anlamda yegâne *insân-ı kâmil* olan Hz. Peygamber'in zikriyle bu âdemiyeti anlamlandırmış ve Hz. Peygamber'in zikriyle bu âdemiyyete dâhil olmuş olur. Zirâ Hz. Peygamber bu varlık telakkisinde Hz. *İnsan'* dir.

2. Hz. İnsân Olarak Hz. Peygamber

Vesîletü'n-Necât, ehl-i sünnetin tasavvufî yorumuyla telif edilmiş bir metindir. *Vesîletü'n-Necât*'ın dinî zeminini oluşturan bu tasavvufî telakkînin taşıyıcısı olan sûfiler, yaratma eyleminin Cenâb-ı Hak tarafından nûr-ı Muhammedî ile başladığını ve sonra da bu nûr ile yaratmanın devam ettiğini düşünmüşlerdir. Sûfilere göre, Cenâb-ı Hak'tan başka bir şey yok iken bu nûr var olmuş ve bütün mevcudat bu nûrdan yaratılmıştır. Bu nûr bütün bir âlemin var olmasının sebebi, âlemin maddesi ve gayesidir (Demirci, 1983, s. 239-258; Demirci, 1997, s. 179; Döner, 2007, s. 18). İlk olarak Hz. Âdem'de tecelli eden bu nûr, daha sonra Hz. Âdem'den diğer

peygamberlere, sonra cismânî varlığı ile dünyaya gelen Hz. Muhammed'e (sav) intikal etmiş ve kendisinde karar kılmıştır.

Tasavvufî bir telakkî ile telif ettiği eseri *Vesîletü'n-Necât'*ta Süleyman Çelebi, ayrı bir fasılda (*Faslun fî Teselsüli İntikâli Nûri'n-Nebî Aleyhi Ekmelü't-Tahiyyât*) bu nûru ele almış, sûfî literatürde *nûr-i Muhammedî* ya da *hakikat-i Muhammedî* şeklinde isimlendirilen bu nûrun Âdem'den Hz. Muhammed'e (sav) intikalini aşağıdaki beyitlerde şu şekilde nazmetmiştir:

Hak Teâlâ çün yaratdı Âdem'i
Kıldı Âdem'le müzeyyen âlemi
Âdem'e kıldı ferîştehler sücûd
Hem ana çok kıldı ol lutf ıssı cûd
Mustafâ nûrını alnında kodu
Bil habîbim nûrudur bu nûr didi
Kıldı ol nûr anın alnında karâr
Kaldı anın ile nice rûzigâr
Sonra Havvâ alnına nakl itdi bil
Durdu anda dahi nice ay u yıl
Şît doğdı ana nakl itdi bu nûr
Anın alnında tecellî kıldı nûr
İrdi İbrâhîm ü İsmâil'e hem
Söz uzanur gel kalanın dir isem
İşbu resm ile müselsel muttasıl
Tâ olunca Mustafâ'ya müntakil
Geldi çün ol rahmeten li'l-âlemîn
Vardı nûr anda karâr itdi hemîn
Tut kulak evsâfına ey yâr-ı dîn
Bilesin kimdir o Fahru'l-mürselîn (Akkuş, 2016, s. 83).

Fazlasıyla tasavvufî ve metafizik bir tasavvur olan bu telakkide zikredilen nûr, yaratılışın ilk nüvesi olup, bütün bir varoluşun özüdür. Âlemin var olma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir (Demirci, s. 179). Bütün âlemlerin yaratılışı, güneşin ve ayın ışığı, levh, arş, kürsî, sidre, semâvât, cennet ve cehennem gibi manevî varlıklar da nûr-i Muhammedî şeklinde isimlendirilen bu nûrla başlar. *Vesîletü'n-Necât'*ta bu nûrun yaratılışın ilk nüvesi oluşu, yaratmada hem ilk olup hem de âlemdeki zuhûru itibariyle mahlûkâtın kendisinden önce olmasıyla da son oluşu şu şekilde dile getirilmiştir:

Evvel andık anı kim evveldir Ol
 Evveline bulmadı hiç akl yol
 Evvelin ol evvelidir bî-gümân
 Âhirin hem âhiridir câvidân
 Çünkü Hak evvelliğin bildin ayân
 Dinle imdi kılayım sun'ın beyân
 Hak Teâlâ ne yaratdı evvelâ
 Cümle mahlûkdan kim ol evvel ola
 Mustafâ nûrunu evvel kıldı var
 Sevdi anı ol Kerîm ü Kird-gâr (Akkuş, 2016, s. 81).

Oldukça felsefî diyebileceğimiz bu tasavvufî telakkîye göre Hz. Peygamber maddî ve manevî şahsiyetiyle düşüncenin temelini teşkil eden varlık, bilgi ve ahlak konuları açısından nihâî kemâlî temsil etmektedir. O varlık (ontoloji) açısından Cenâb-ı Hakk'ın âlemleri yaratmadaki maksadı ve gâyesi, yer ve gök arasındaki yaşamın varlık sebebidir. Süleyman Çelebi bu düşünceyi eserinde şu beyitlerle dile getirmiştir:

Andan oldu her nihân ü âşikâr
 Arş ü ferş ü yerde gökde ne ki var
 Ger Muhammed olmaya idi ayân
 Olmayıserdi zemîn ü âsumân (Akkuş, 2016, s. 82).

Varlık açısından maksat ve gâye varlık olan Hz. Peygamber, bilgi meselesi açısından (epistemoloji) bütün batınî bilgilerin ve hikmetlerin de kaynağıdır. Bütün bilgi ve hikmet kendisinden sadır olmaktadır. Birçok önemli sûfiye göre nûr-ı Muhammedî, bütün enbiyânın himmetlerini, evliyânın marifetlerini ve bütün âlimlerin ilimlerini kendisinden aldıkları bir kaynaktır (Ak, 2019, s. 121-139). Bu suretle manzum ve mensur İslam literatüründe Hz. Peygamber için âlim, ârif, hâce, dâna, mahzen-i genç, mâden ve menbâ gibi tavsiflerde bulunulmuştur.

Vesiletü'n-necât' ta, Hz. Peygamber'in bâtinî bilgilerin kaynağı olduğu şeklindeki tasavvufî telakkinin izlerini görmek mümkündür. Süleyman Çelebi, eserinin velâdet bahrinde Hz. Peygamber'i, insanları manevî kurtuluşa ulaştırdığına inanılan ve batınî ilim anlamına gelen ledün ilminin sultanı, tevhîde ve irfana ilişkin bilginin madeni ve kaynağı olarak tavsif etmiştir:

Bu gelen ilm-i ledün sultânıdır
 Bu gelen tevhîd ü irfân kânıdır
 Bu gelen aşkına devr eyler felek
 Yüzüne müştâkdır ins ü melek (Akkuş, 2016, s. 85).

Ahlâkî (aksiyoloji) açıdan ise Hz. Peygamber, ahlâkın nihâî gayesi (üsve-i hasene), insan nev'inin en mükemmel varoluşu (ahsen-i benî Âdem) olarak karşımıza çıkan Hz.

İnsan'dır. O, ahlâkî açıdan hem iyiliğin hem de güzelliğin kemâlini maddî ve manevî şahsında barındırır. Cenâb-ı Hak her türlü saâdeti, güzel huyu ve hasleti Hz. Peygamber'e verip, kendisini mükemmel kılmıştır. O, yaratılmışların en üstünü, insan nev'inin en faziletlisidir:

Her ne dürlü kim saâdet vardurur

Yahşi hûy gerekli âdet vardurur

Hak ana virdi mükemmel eyledi

Yaradılmışdan mufaddal eyledi (Akkuş, 2016, s. 81).

Sûfiler bütün bir kemâli maddî ve mânevî şahsında barındırması anlamında Hz. Peygamber için *nüşa-i câmia* tavsîfini kullanmışlardır (Kılıç, 2011, s. 303). Bu, Hz. Peygamber'in varoluşundaki toplayıcılığa işaret eden bir nitelemedir. Öncesiyle ve sonrasıyla varoluşun bütün hakikatlerini bünyesinde toplamış olan Hz. Peygamber'in hakikati, bütün varlıkların özüdür. Kemâliyete ilişkin bütün hasletler Hz. Muhammed'de (sav) toplanmıştır. Nüşa-i câmia oluşuyla, Hz. Peygamber diğer peygamberlerdeki bütün hasletleri bünyesinde barındırmaktadır (Demirli, 2009, s. 257; Kılıç, 2011, s. 303). Hz. Ebû Bekir'in sadakati Hz. Peygamber'in sadakatinden bir parça, Hz. Ömer'in adaleti Hz. Peygamber'in adaletinden bir parça, Hz. Osman'ın hayâsı Hz. Peygamber'in hayâsından bir parça, Hz. Ali'nin ilmi de yine Hz. Peygamber'in ilminden bir parçadır. Hz. Yûsuf bile güzelliğini Hz. Peygamber'den almıştır. Âdemoğlu hangi güzel hasletle öne çıkmışsa, bu durum nihâî olarak *insan-ı kâmil* / Hz. *İnsan* olan Hz. Peygamber'in nihâî kemâlinden nasiptar olmasıyla mümkün olmuştur. Bu itibarla Hz. Peygamber'in yaratmanın nihâî maksadı olduğu, mutlak anlamda yegâne *insân-ı kâmil* olduğu ve Hz. *İnsan* olarak bütün bir âdemiyeti temsil ettiği düşünülmektedir. Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* isimli mevlidi de bu tasavvufî telakkî zemininde kaleme alınmış, bütün bu hususların doğrudan ya da dolaylı izlerinin görülebileceği bir eser olarak karşımıza çıkar.

3. Post-Modern Dünyada Anlam Krizi Ya da *Vesîletü'n-Necât* Neden Hâlâ Çok Okunur?

Zikredilen bütün bu hususların bugün için anlamı nedir? *Vesîletü'n-Necât* bugün bize ne söyler? Telif edildiği günden bugüne Osmanlı coğrafyasının hemen her yerinde özellikle de Anadolu'da okunan, bestelenen, çeşitli dillere çevrilen ve kendisine nazireler yazılan *Vesîletü'n-Necât* bugün hâlâ neden çok fazla itibar gören bir eserdir?

Yaşadığımız âlemdede yaptığı eylemlerin anlamını sorgulayan yegâne varlık insandır. Düşünen bir varlık olması sebebiyle anlama ilişkin yaptığı sorgu, insanı diğer bütün varlıklardan ayıran en temel özelliktir. Bu özellik aynı zamanda onu diğer varlıklardan daha değerli kılan yegâne haslettir. Düşünen insanın huzuru ve mutluluğu ise, ancak dış dünyasında ve iç dünyasında sağlıklı anlam üretebilmesiyle mümkündür. Zira insan anlam üretebildiği ölçüde varoluşuna ilişkin belirsizlikten kurtulacak ve yaşamın içindeki konumunu tayin edebilecektir.

Bununla birlikte insanın, içinde yaşadığımız dünyada anlam problemini her geçen

gün biraz daha fazla hissederek yaşayan bir varlık haline geldiğini söylemek mümkündür. Post-modern olarak nitelendirilen bu dönemde, hakikat neredeyse bir mesele olmaktan çıkmış, zihinlerde biricik ve bütünlükçü olma özelliğini de kaybetmiştir. Her şeyin, her tercihin ve her bir eylemin kendinde ve kendince hakikat olduğu tezi yaşadığımız hayatın rayıç akli haline gelmiştir.

Her şeyi ihata eden mutlak ve biricik bir hakikatin olamayacağı fikri, doğru ya da yanlış her bir tercihin ve her bir eylemin hakikat olduğunu söyleyerek derin bir anlam krizine sebep olmaktadır. Her bir eylem değerli, her bir tercih anlamlı ise, insan için hakikat nedir? Şöyle ya da böyle yapmanın, şunu ya da bunu tercih etmenin, şuna ya da buna inanmanın anlamı nedir? Bütün tercihler ve eylemler arasındaki sıradanlık içinde, zihinlerdeki bütünlükçü anlam kalıpları sürekli çözülmektedir. Yaşadığımız dönemde bütünlükçü anlam kalıpları öylesine zayıflamıştır ki, insan sürekli yaşadığı her ortamın, tercihte bulunduğu her eylemin aynı değerinde hakikate sahip olduğu teziyle, parçalanmış hakikatler üreten, sonuç olarak da sürekli maddî ve manevî sıkışmalar yaşayan bir varlık haline gelmiştir. Dış dünyada yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik krizler, hiç bitmeyen savaşlar, adaletsizlik vb. durumlar da sürekli insanın zihnini ve gönlünü tahrip etmekte, bu anlam krizini beslemektedir. İnsanı bu tahripten kurtarmak için her geçen gün ilgili sorunlara, üretilen yeni ve günübirlik hakikatler çözüm olarak sunulmakta, bu şekilde anlama ilişkin belirsizlik daha da derinleşmektedir.

Olanca hızıyla akan, sürekli yetişmeye çalıştığımız içinde yaşadığımız zaman, insanı hakikat arayışından uzaklaştırmakta, onu varoluş meselesinin özüne ilişkin esas soruları ortaya koymaktan alıkoymaktadır. *Var olmanın amacı nedir? İnsan ne ile yaşar?* vb. insanın ve yaşamın özüne ilişkin esas sorulardan uzaklaşan insanın anlam krizi bu döngü içinde daha da derinleşmektedir.

Bu bağlamda Süleyman Çelebi tarafından nazmedilen *Vesîletü'n-Necât*, XV. yüzyılda yaşanan dinî, sosyal ve siyâsî savrulmalara cevap üretmek için kaleme alınmış, tasavvufî bir muhteva ile bütünlükçü yapıda telif edilmiş bir varoluş anlatısı, bir meta-anlatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Üst-anlatı, büyük-anlatı şeklinde de isimlendirilen meta-anlatıların temel özelliği düşünce sisteminin zeminini oluşturan varlık, bilgi ve ahlak meselelerine kendi sistemleri içinde tutarlı bir şekilde cevaplayarak muhataplarına *evrensel* nitelikli anlam üretmeleridir (Cevizci, 2005, s. 333-334). *Vesîletü'n-Necât*'ta Süleyman Çelebi tarafından tasavvufî bir varlık, bilgi ve ahlak telakkîsi salık verilmektedir. Bütünlükçü anlatıların en temel meseleleri olan yaratılış ve varoluş meseleleri *Süleyman Çelebi* tarafından tasavvufî bir telakkiyle Hz. Peygamber merkeze alınarak izah edilmiştir. *Vesîletü'n-Necât*'ta anlatılan Hz. Peygamber; varlık, bilgi ve ahlâk açısından bütün kemâlâtı şahsında barındıran, varlığın maksadı, bilgi ve hikmetin kaynağı, ahlâkın nihâî gayesi ve insan nev'inin en güzel varoluşu olan yegâne Hz. *İnsân*'dır. Metinde anlatılan Hz. *İnsan*, şahsında bütün bir âdemiyeti temsil etmektedir. Bu itibarla *Vesîletü'n-Necât*'ı her zaman ve zemin için bir âdemiyet anlatısı olarak okumak mümkündür.

Sehl-i mümtenîsi, icazı, sadeliği vb. dile ilişkin hususiyetleri tarihsel süreç içinde *Vesîletü'n-Necât*'ı Müslüman Türk milleti nezdinde değerli bir metin haline getirmiştir.

Bu hususiyetlerle birlikte eseri bugün hâlâ okunur ve anlamlı kılan önemli bir diğer sebep, metnin tasavvufî ve metafizik temellendirmeleriyle Hz. Muhammed'in (sav) şahsında bir âdemiyet anlatısı olması, yaratılış ve varoluşa ilişkin sorulara verdiği cevaplarla âdemiyeti anlamlandırmasındandır.

SONUÇ

Hız. Peygamber, maddî ve manevî varlığıyla İslam etkisi altında gelişen klasik dönem Türk edebiyatının merkezinde yer alır. Klasik Türk edebiyatında Hız. Peygamber'i konu edinen, manzum ve mensur birçok edebî tür ortaya çıkmıştır. Öyle ki varlık âleminde bu çeşitlilikte ve kemiyette, Hız. Peygamber'den başka hakkında eser verilmiş başka bir isim bulunmamaktadır. Bu sebeple Osmanlı edebiyatının Hız. Peygamber ağırlıklı bir edebiyat olduğunu söylemek mümkündür.

Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* isimli eseri de Hız. Peygamber'i konu edinen mevlid türünün bütün Osmanlı ve Anadolu coğrafyasında bilinen en meşhur ve önemli eseridir. *Vesîletü'n-Necât* telif edildiği andan itibaren Osmanlı coğrafyasının hemen her yerinde okunmuş, bestelenmiş, çeşitli dillere çevrilmiş ve kendisine nazireler yazılmış bir eser olup, Anadolu topraklarında mübarek gün ve geceler başta olmak üzere, doğumda, ölümden, düğünde, sünnette, askere gönderme merasiminde vb. birçok insanî faaliyette besteli ve kendine has bir şekilde irticalen okutulmaktadır.

Hız. Peygamber Anadolu insanı için mutlak anlamda yegâne İnsan-ı kâmilidir. Anadolu irfanında Hız. Peygamber, düşüncenin zeminini teşkil eden varlık, bilgi ve ahlak meseleleri açısından bütün kemâli maddî ve manevî şahsında barındırır. Bu sâikle Anadolu insanı için Hız. Peygamber'i zikre almak yegâne Hız. İnsân'ı zikre olarak onun şahsında varoluşa ve âdemiyete dâhil olmak anlamına gelir. Süleyman Çelebi tarafından XV. yüzyılın başında telif edilen *Vesîletü'n-Necât* da kendisini ortaya çıkaran sosyal ve siyasal zemin bir yana, muhteva olarak Hız. İnsân olan Hız. Peygamber'in şahsında bir âdemiyet anlatısı olarak karşımıza çıkar. Bu yönüyle *Vesîletü'n-Necât* bütünlükçü yapıda telif edilmiş, varlık, bilgi ve ahlak konularına verdiği cevaplarla teklif sunan bir meta-anlatıdır.

Yazıldığı tarihten bugüne, *Vesîletü'n-Necât*'ı başta Anadolu insanı olmak üzere muhatapları nezdinde değerli ve itibarlı kılan sebepler, sadece metnin sade ve anlaşılır olması, sanatsal ve edebî hususiyetleriyle etkileyici olması değildir. *Vesîletü'n-necât*, bütün bu hususiyetleriyle birlikte muhatapları olan insanlar için, âdemiyet konusunda bütünlükçü ve evrensel nitelikli bir anlam teklifi içermektedir.

EXTENDED ABSTRACT

It is possible to classify the works written in Turkish-Islamic literature, considering the number of types, as types that deal with God, the Prophet Muhammad, other prophets, and the Qur'an and other religious issues. The central element of this wide content, which consists of works written in many different religious types, has been The Prophet Muhammad. The Prophet Muhammad, with his material and spiritual existence, is at the center of the classical period Turkish literature that developed under the influence of Islam. In fact, considering the general character of all literary works written in classical literature, it is possible to say that a Prophet-dominated

literature emerged under the name of Turkish-Islamic literature in the Ottoman geography. The type of mawlid, in which the birth of the Prophet Muhammad, his mi'râc (ascension) and his moral characteristics are told, is very important in terms of having many independent examples among these religious-literary types. The most famous example of this type in Turkish literature and the most respected example in Turkish society is Vasilat al-Nacat, written by Süleyman Çelebi in the 15th century. Vasilat al-Nacat has become a work of art that stands out with its perfect use of rhythm, the arts of rhetoric and meaning, and its success in expression in its plain language. From the moment it was written, the work was read, composed, and translated into various languages almost everywhere in the Ottoman geography. Vasilat al-Nacat is a text that tries to provide theological and political unity in the Ottoman lands with the mystical interpretation of the Ahl as-sunnah in terms of its social and political function. With this feature, Vasilat al-Nacat has been described as a pioneering and founding text that determines the direction for the people living in the Ottoman lands. However, the work was written based on mystical thought in terms of its content. Vasilat al-Nacat, in terms of its content, appears as a narration of humanity written in the person of the Prophet Muhammad. In the mystical thought system that forms the basis of Vasilat al-Nacat, the Prophet Muhammad is the only perfect human being. In this system of thought, the Prophet Muhammad embodies all perfection in terms of ontology, epistemology, and axiology, and He is the most perfect man who represents the most perfect existence of the human species. He represents a whole humanity with his material and spiritual personality. These features are seen in all of Süleyman Çelebi's works. For this reason, it is possible to consider Vasilat al-Nacat as a meta-narrative in which humanity is told in the person of the Prophet Muhammad. Vasilat al-Nacat is a meta-narrative that has been compiled in a holistic structure and presents a proposal with the answers it gives to the issues of ontology, epistemology, and axiology. One of the important reasons that makes Vasilat al-Nacat still readable and meaningful in Anatolian society today is that the work has the identity of a universal narration of humanity in the person of the Prophet Muhammad, as well as its linguistic and artistic features. The work gives meaning to humanity with the answers it gives to questions about creation and existence.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yok.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
<i>Informed Consent:</i>	No participants
<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Ak, M. (2019). *Şair ve Peygamber na't geleneğinde Hz. Peygamber imgesi*, Ketebe Yay., İstanbul.
- Akkuş, M. (2016). Vesîletü'n-Necât. Bilal Kemikli (Ed.) *Mevlid külliyatı I içinde*, 2. bs. (s. 79-105). Ankara: DİB Yay.
- Aksoy, H. (2007). Eski Türk edebiyatı'nda mevlidler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Eski Türk Edebiyatı Tarihi I*, 5 (9), 323-332.
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma felsefe sözlüğü*, 6. bs., İstanbul: Paradigma Yay.
- Çelebioğlu, A. (1982). *Türk ninniler hazinesi*, Ülker Yayınevi, İstanbul.
- Demirci, M. (1983). Nûr-ı Muhammedî. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 239-258.
- Demirci, M. (1997). Hakikat-i Muhammediyye. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 15, s. 179-180). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Demirci, M. (2008). *Nûr-i Muhammedî*, İstanbul: Kitabevi.
- Demirli, E. (2009). *İslam metafiziğinde tanrı ve insan*, İstanbul: Kabalcı Yay.
- Döner, N. (2007). *Tasavvuf kültüründe Hz. Peygamber tasavvuru*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Katz, M. H. (2014). *Mevlid: İslam dünyasında ibadetler ve dindarlık* (Firdevs Bulut, Çev.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Kemikli, B. (2004). Popüler dinî kültürde Hz. Peygamber –Vesîletü'n-Necât örneği-, VII. *Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)* içinde (s. 265-274). Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Bilimsel Toplantılar Yay.
- Kemikli, B. (2016). Süleyman Çelebi ve Vesîletü'n-Necât. *Mevlid külliyatı – Süleyman Çelebi ve Vesîletü'n-Necât tercümeleleri- I*, 2. bs., Ankara: Diyanet İşeri Başkanlığı Yay.
- Kılıç, M. E. (2011). *Şeyh-i ekber: İbn Arabî düşüncesine giriş*, 3. bs., İstanbul: Sûfî Kitap.
- Okiç, M. T. (1975). Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri. *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Mecmuası*, 1, 17-78.
- Özcan, N. (2004). Mevlid. Mûsiki. *İslam Ansiklopedisi* (C. 29, s. 484-485). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Pekolcay, A. N. (2004). Mevlid. *İslam Ansiklopedisi* (C. 29, 485-486). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Uzun, M. (2005). Muhammed., Türk Edebiyatı. *İslam Ansiklopedisi* (C. 30, s. 457- 459). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Uzun, M. (2009). Siyer ve Megâzî. Türkçe Siyer Kitapları. *İslam Ansiklopedisi* (C. 37, s. 324-326). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Yıldırım, M. (2017). Kani Karaca'nın Tevhid ve Mîrâc İcrasında Ezgi-Güfte Uyumuna Ait Örneklerin İncelenmesi, *Geçmişten Günümüze Uluslararası Dinî Mûsikî Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 167-73). Amasya.
- Yıldırım, M. (2020). *Türk mûsikîsi'nde Mevlid geleneği ve Kânî Karaca'nın Mevlid icrâlarının tahlîli* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Hacı Bayram Velî Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.